

“ЛЕМАНТАР” С. НЕКРАШЭВІЧА: ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

У перыяд беларусізацыі – 20-я гады ХХ ст. – актыўна вялася навуковая і асветніцкая дзейнасць, адпаведна, стала магчымым стварэнне новых падручнікаў, чытанак, хрэстаматый для дзяцей. У дадзены перыяд для беларускіх школьнікаў былі складзены і выдадзены “Лемантар”, “Роднае слова: Другая пасыля лемантра кніга для чытання”, “Роднае слова: Першая кніга” Сцяпана Некрашэвіча; “Родны край” Леанілы Чарняўскай; “Першыя зярняtkі: Беларуская граматыка для хатняга навучання” і “Zasieuki: Bielaruski lemantar dla chatniaga navučannia: z mnogimi malunkami mastakow U.Paŭouskaha, J.Drazdoviča i M.Maleuskaha” С.Паўловіча; “Зоркі” А.Смоліча; “Наша крыніца” Я.Лёсіка.

Перадавымі ў метадычным плане для свайго часу былі “Лемантар” і дзве наступныя кнігі для чытання “Роднае слова” С.Некрашэвіча.

“Лемантар” (буквар) падзелены на часткі адпаведна з перыядамі навучання грамаце. Далітарны перыяд прадстаўлены старонкамі з сюжэтнымі малюнкамі і практыкаваннямі для пісьма элементаў літар (палачкі, кручкі, палачкі з закругленнямі ўнізе і ўверсе, зігзагі, кароткія, доўгія верхнія і ніжнія петлі, авалы, паўавалы і інш.), для малявання (выявы прадметаў з прамымі лініямі малюнка – рыдлёўка, вілы, акно; закругленымі – грыб, гуска, рыбка, кручок, сліва, нахільнымі – хата са страхой, мальберт), штрыхоўкі і расфарбоўкі. Перад старонкамі літарнага перыяду пададзены разварот, дзе намалюваны фігуры, садавіна і гародніна, прадметы побыту, якія дзеці могуць самастойна вылепіць з гліны (для развіцця і ўмацавання дробных мышц кісці рукі).

Асаблівасцю чытанкі з’яўлялася і тое, што літары вывучаліся ў парадку частотнасці іх ужывання ў мове незалежна ад таго, галосныя яны ці зычныя (а, у, м, р, ы, к, ш, с, о, л, і і г.д.). Парадак знаёмства з абрысам літары быў традыцыйны: складанне сказа па сюжэтным малюнку, выцягненне слова, склада, гука вывучаемай літары, паказ абрысаў літары і яе рукапіснага варыянта, затым сінтэз – чытанне складоў з новай літарай, складанне слоў і невялікіх сказаў з імі. Апошнімі ў літарны перыяд

былі пададзены гукі і літары, якія адрозніваюць рускі і беларускі алфавіты – дз, дж. Неабходна адзначыць, што многія гукі вычляняліся са слоў, у якіх яны стаяць у слабой пазіцыі, што, магчыма, выклікала пэўныя цяжкасці. Напрыклад, п[ч], пасту[x]. Незвычайным для сучаснага метадыста было б і тое, што гук [о], напрыклад, выдзелены не з назоўніка, а з прыслоўя (“дзіця ідзе сам[о]”).

Паралельна з вывучэннем літар і гукаў адбываецца навучанне пісьму. Напачатку падаюцца ўзоры напісання літар, затым складоў, слоў і, нарэшце, сказаў і нават тэкстаў, прычым тэксты часта вершаваныя (запісаны ў радок), што дапамагае дзіцяці не прапусіць словы (“*Сонца грэе, прыякае; лёд на рэчцы затрашчаў. Цёплы вецер павявае, хмар даджлівых нам прыгнаў*”) [1, с. 66].

Калі дзеці назапашваюць дастаковую колькасць літар, ім прапануюцца для чытання невялікія прыказкі са знаёмымі літарамі (“*На воўка памоўка*” – на літару ў), загадкі (“*Каля ямы ўсе з кіямі*” (Міска), “*Пабеглі ў лясок, задраўшы насок*” (Сані)), казкі (“*Два козлікі*”), кароткія жарты (“*Ліс і крот*”), прыказкі (Добры чалавек і жывёлу шкадуе. Паквапішся на чужое, дык і сваё страціш), калыханкі. Цікавай знаходкай аўтара стала дыдактычная гульня на ўзнаўленне прапушчаных літар (напрыклад, пад малюнкам рыбы падаецца частка слова: РЫБ _, а дзеці павінны здагадацца, якая літара “згубілася”).

Паслялітарны перыяд названы аўтарам чытанкі “Пасля лемантара”. У гэтай частцы пададзены тэксты для чытання, тэматычна падабраныя прыказкі, прымаўкі, загадкі, забаўлянкі, жарты, калыханкі (“*Пайшоў кот па дулькі...*”), казкі (“*Курка*”, “*Рэпка*”, “*Венік*”), п’ястужкі (“*Сарокаварона*”, “*Кую-кую ножку*”) і вершы (“*Зіма*”).

Метадычны апарат падручніка спрыяе лепшаму разуменню, усядомленаму чытанню і засваенню матэрыялу; да яго можна аднесці багаты, выдатна падабраны і аформлены ілюстрацыйны матэрыял. Пасля тэкстаў змяшчаюцца пытанні і заданні маральнага характару (“*Ці добра зрабіў Антоська?*”), на агульнае развіццё дзіцяці (“*Як даглядаць хатнюю жывёлу?*”), звернутыя да непасрэднага вопыту вучня (“*Ці вучаць вас лянціць? Зляціце...*”). Заданні носяць міжпрадметны характар, напрыклад: “*Зрабіце план вашае клясы*”, “*Якая гадзіна на гэтым гадзінніку?*” (малюнак), “*Навучыцеся весці каляндар пагоды*” і інш. Адпаведна паведам часу ў дапаможніку змешчаны тэксты пра піянераў, лозунгі, плакаты (пра здаровы лад жыцця), тэксты пралетарскіх песень (“*Беларуская Мерсельеза*” і “*Міжнародны гімн*” (“*Паўстань, праклятыцем катаваны...*”)). У канцы падручніка вучням прапануецца самастойна скласці вуснае выказванне па тэматычных цыклах малюнкаў (“*Як людзі езьдзяць?*”, “*Як людзі плаваюць?*”, “*Як людзі лётаюць?*” і інш.).

Асобна ў паслялітарны перыяд даюцца практыкаванні “для пісаньня”, дзе словы неабходна падабраць адно да аднаго па сэнсе: дзейнік да выказніка – “шавец... шыве”, “каваль... куве”; дапаўненне да выказніка – “цэпам... малоцяць”, “сахой... аруць”; “мы носам... нюхаем”, “мы вушамі... слухаем”) паводле ўзора. Гэты від практыкаванняў удала выкарыстаны ў метадычных дапаможніках Н.С. Старажавай [2].

Ідэі таленавітага аўтара, які, у сваю чаргу, абапіраўся на вопыт К.Ушыньскага, Л.Талстога, Цёткі, Я.Коласа, цікавыя, актуальныя і для сучасных складальнікаў падручнікаў і хрэстаматый.

Літаратура

1. Некрашэвіч С. Лемантар – Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1927. – 90 с.
2. Старажава Н.А. Мова мая і твая. – Мінск: Выдав. А.Ванін, 1993. – 95 с.